

Agnieszka Sieradzka-Mruk

Uniwersytet Jagielloński

 <https://orcid.org/0000-0003-3075-1748>

agnieszka.sieradzka-mruk@uj.edu.pl

Dyskurs nabożeństwa drogi krzyżowej wobec wojny

Streszczenie. W ostatnich czasach pojawiła się pewna liczba tekstów religijnych poruszających temat wojny w Ukrainie. Celem studium jest sprawdzenie, czy podobnie podchodzono do tego typu doświadczeń w dawnym dyskursie religijnym. Niniejsze opracowanie jest częścią badań nad ewolucją drogi krzyżowej jako gatunku dyskursu religijnego, dlatego wykorzystuje metody genologii lingwistycznej. Materiał badawczy to 504 teksty w języku polskim opublikowane od 1743 do 2024 r., z czego w 18 tekstach porusza się temat wojny.

Można zauważyć, że nowsze teksty od czasu I wojny światowej częściej mówią o konkretnych wydarzeniach historycznych. Wojna stopniowo przestaje być uważana za karę boską, a jest traktowana raczej jako wezwanie do działania, niekiedy do bardzo konkretnej pomocy poszkodowanym, co widać szczególnie w tekstach poświęconych wojnie w Ukrainie. Współczesne teksty o II wojnie światowej służą też upamiętnianiu ofiar. Wydaje się, że szczególnie po soborze watykańskim II w pewnym stopniu następuje przesuwanie uwagi z wydarzeń pasywnych na problemy współczesności. Współczesna droga krzyżowa bardzo żywo reaguje na wszystkie istotne wydarzenia i tendencje, jak np. pandemia koronawirusa czy wojna w Ukrainie. Twórcy tekstów tego nabożeństwa mają ambicje towarzyszenia współczesnemu człowiekowi w trudnych doświadczeniach, interpretowania ich i dodawania otuchy.

Impuls do dynamicznych zmian nabożeństwa z pewnością dało soborowe hasło *aggiornamento*, czyli aktualizacja, dostosowanie Kościoła do nowych czasów, ale też można te zjawiska wiązać z tendencjami obecnymi w nurcie tzw. nowej ewangelizacji, a także z do wartościowaniem oryginalności i kreatywności widocznym we współczesnej kulturze.

Słowa kluczowe: droga krzyżowa, dyskurs religijny, genologia lingwistyczna, wojna

© by the author, licensee Lodz University – Lodz University Press, Lodz, Poland.
This article is an open access article distributed under the terms and conditions
of the Creative Commons Attribution license CC-BY-NC-ND 4.0
(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Funding Information: Not applicable

Conflicts of interests: None

Ethical Considerations: The Authors assure of no violations of publication ethics and take full responsibility for the content of the publication.

Received: 2024-10-31. Accepted: 2025-04-25.

Discourse of the Stations of the Cross Service on War

Summary. A number of religious texts have recently appeared that address the war in Ukraine. The aim of the study is to check whether such experiences were presented in a similar way in the earlier religious discourse. This study is a part of the research on the evolution of the Stations of the Cross as a genre of religious discourse and, because of that, it uses the methods of linguistic genology. The source database consists of 504 texts in Polish published from 1743 to 2024; 18 of them approach the topic of war.

It can be noticed that newer texts published after the World War I more often refer to specific historical events. War is gradually no longer considered a God's punishment, but is rather treated as a call to action, sometimes to very specific help for the victims, which is particularly visible in texts devoted to the war in Ukraine. Contemporary texts on the World War II also serve to commemorate the victims. It seems that, especially after the Second Vatican Council, there has been a certain shift in attention from the Passion events to the contemporary problems. The modern Way of the Cross responds very vividly to all important events and trends, such as the coronavirus pandemic or the war in Ukraine. The authors of the texts of this service intend to accompany modern people in difficult experiences, interpret them and give encouragement.

The impulse for dynamic changes in the service was certainly given by the Council's concept of *aggiornamento*, i.e. updating, adapting the Church to new times, but these phenomena can also be associated with the trends present in the so-called new evangelization, as well as with the appreciation of originality and creativity visible in contemporary culture.

Keywords: Stations of the Cross, religious discourse, linguistic genology, war

Wydarzenia historyczne, które przeżywamy obecnie, wpływają na nasze poczucie bezpieczeństwa i ogólnie na nasz obraz świata. Okazuje się, że znajduje to odzwierciedlenie również w tekstach dyskursu religijnego reprezentujących gatunek drogi krzyżowej.

Niniejsze opracowanie stanowi część badań nad ewolucją tego nabożeństwa w Polsce. W ostatnim czasie pojawiło się kilka tekstów odnoszących się do bieżących wydarzeń, w tym pandemii koronawirusa i wojny w Ukrainie. W tym szkicu koncentrujemy się na tematyce wojennej¹. Interesujące wydaje się zbadanie, czy podobnie podchodzono do tego typu doświadczeń sto, dwieście czy trzysta lat temu w tekstach badanego gatunku.

Droga krzyżowa jest jedną z najbardziej wyrazistych praktyk modlitewnych w Kościele katolickim, jest zarazem charakterystyczna dla tego właśnie Kościoła. We współczesnych teologicznych publikacjach dotyczących nabożeństw jest z reguły szeroko omawiana (np. Dyrektorium 2003: 99–101). Tekst jej można znaleźć niemal w każdym współczesnym modlitewniku. Ma też jako nabożeństwo wyraziste ramy organizacyjne – jest bowiem odprawiana

¹ Wojna w Ukrainie w dyskursie religijnym stała się tematem artykułu Wiesława Przyczyny i Beaty Drabik, dotyczy on jednak tylko oficjalnych oświadczeń biskupów trzech wspólnot chrześcijańskich opublikowanych wkrótce po wybuchu wojny (Przyczyna, Drabik 2022). Zasadne jest przyjrzenie się pod tym kątem również wypowiedziom religijnym innego typu.

najczęściej w piątki Wielkiego Postu. Okoliczności te pozwalają to nabożeństwo rozpatrywać w ujęciu genologii lingwistycznej jako wyraźnie wyodrębniony gatunek dyskursu religijnego.

Dyskurs będziemy uważać za zbiór praktyk komunikacyjnych związanych z jakąś sferą działalności człowieka (np. Wojtak 2011: 29, 2019: 275; Czachur 2020: 144).

Gatunek z kolei uważamy za wzorzec działania, praktykę w ramach dyskursu. Jest on ściśle związany z kulturą danej społeczności, mówi się w takim wypadku o wspólnocie dyskursywnej (np. Witosz 2009: 69).

W badaniach nad gatunkiem drogi krzyżowej wykorzystujemy ujęcia Bożeny Witosz (2005, 2009), Jerzego Bartmińskiego i Stanisławy Niebrzegowskiej-Bartmińskiej (2009), Danuty Ostaszewskiej (2008), Janiny Labochy (2008), Aleksandra Wilkonia (2002), przede wszystkim zaś Marii Wojtak (m.in. 2019).

Za wspomnianą badaczką przyjmujemy, że na gatunek składają się następujące aspekty (poziomy):

- aspekt strukturalny (model kompozycyjny), czyli segmentacja i delimitacja tekstu;
- aspekt pragmatyczny (intencja komunikatu, sytuacja komunikacyjna i tzw. pierwotny kontekst życiowy gatunku);
- aspekt poznawczy (tematyka i sposób jej przedstawienia, w tym hierarchia wartości);
- aspekt stylistyczny (zjawiska z różnych poziomów językowych, w tym nacechowane stylistycznie) (Wojtak 2019: 115).

Należy zauważyć, że podobne aspekty wymieniają też inni badacze, niekiedy pod innymi nazwami albo w innych konfiguracjach, np. Bożena Witosz (2005: 109, 2009: 70–71), Stanisław Gajda (2001: 262), Jerzy Bartmiński i Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska (2009: 133–134). Zbliżone wyznaczniki gatunku zostały przywołane przez tych ostatnich badaczy w syntetycznej formule: „Kto, do kogo, w jakiej sytuacji, w jakim celu, o czym, w jakiej formie i ujęciu się zwraca?” (Bartmiński, Niebrzegowska-Bartmińska 2009: 146).

Nabożeństwo drogi krzyżowej w klasycznej postaci, nie licząc pewnych ujęć prekursorskich, powstało na początku XVIII w., za głównego twórcę i propagatora należy uznać św. Leonarda da Porto Maurizio. Stosunkowo szybko zostało przeniesione do Polski – w ciągu mniej więcej 20 lat, czyli jeszcze za życia św. Leonarda. Początkowo jednak było to nabożeństwo odprawiane wyłącznie przy kościołach franciszkańskich, dopiero od przełomu XIX i XX w. upowszechniło się we wszystkich parafiach, a także zaczęto umieszczać je stale w modlitewnikach (Smereka 1980: 33; Kopeć 1994: 15).

Osoba odprawiająca omawiane nabożeństwo może ułożyć tekst samodzielnie. Możliwa jest też niewerbalna kontemplacja poszczególnych stacji. Powszechna jest jednak praktyka korzystania z gotowych tekstów tego rodzaju, publikowanych bądź w postaci broszurek, bądź w modlitewnikach czy

osobnych zbiorach, obecnie także w czasopiśmie katolickich i internecie. Mogą one służyć jako pomoc dla kapłanów prowadzących nabożeństwo, mogą być także używane przez osoby świeckie do prywatnego odmawiania.

Materiałem badań nad ewolucją tego gatunku są 504 teksty nabożeństwa wydane od 1743 do 2024 r.² W tym zbiorze tylko 18 tekstów wspomina o wojnie: 1 tekst z XVIII w., 2 z okresu I wojny światowej, 3 teksty z okresu II wojny światowej i 3 dotyczące obecnej wojny w Ukrainie, prócz tego jeszcze 10 tekstów związanych z II wojną światową, ale znacznie od niej późniejszych, jak np. najnowsza *Droga krzyżowa z rodziną Ulmów* (Szulikowska 2023) powstała z okazji beatyfikacji w 2023 r. Problematykę wojenną w drodze krzyżowej należy oczywiście omawiać w ramach aspektu poznawczego (tematycznego), ale trzeba pamiętać, że wszystkie aspekty łączą się ze sobą, ponieważ temat wpływa na strukturę, potencjał illokucyjny, a niekiedy na styl wypowiedzi.

Jeśli myślimy o bardzo poważnych tragicznych wydarzeniach czy sytuacjach i chcemy rozważać je w dyskursie religijnym, to droga krzyżowa wydaje się szczególnie stosowną formą do tego celu. Stąd pojawienie się tematyki wojen, epidemii czy klęsk żywiołowych, jak to ujmuje droga krzyżowa wydana przez reformatów prawdopodobnie w 1789 r., której tytuł brzmi: *W czas Potrzeby, i kary powszechney, iako to głodu, Ognia, wojny, złego powietrza, Suszy Niepogody i inney iakiey kolwiek potrzeby* (Obchody XVI 1789: 257)³.

Zatem różne nieszczęścia spadające na człowieka są tutaj łączone, do czego mógł też skłaniać autora przytoczony w tym tekście hymn *Święty Boże*, czyli tzw. *Suplikacje*:

Święty Boże, Święty, mocny, Święty a nieśmiertelny zmiłuj się nad nami.
Od Powiatrza [sic!], Gradu, Moru, Głodu, Ognia, i wojny, wybaw nas Panie⁴.

Mówiąc o aspekcie poznawczym, trzeba przede wszystkim zauważyć, że teksty religijne bardzo często oparte są na zasadzie analogii (Wojtak 2004: 108), to znaczy zestawia się świat *sacrum* i świat *profanum*, w tym wypadku wydarzenia męki Chrystusa i różne sytuacje z naszego życia (Sieradzka-Mruk 2012). Jak wiadomo, droga krzyżowa oparta jest na opowiadaniu o pasji w układzie chronologicznym. Dzieli się na 14 stacji związanych z poszczególnymi wydarzeniami. W obrębie każdego takiego segmentu działa wspomniana zasada analogii.

Jeśli przyjrzymy się z kolei kompozycji każdej stacji, a zatem dotykamy już aspektu strukturalnego, to zobaczymy, że najczęściej mamy do czynienia z przedstawieniem sytuacji męki Jezusa najpierw, a następnie sytuacji z życia ludzi. Każda stacja niemal zawsze kończy się modlitwą powiązaną tematycznie⁵.

² Przegląd bibliograficzny drukowanych tekstów nabożeństw pasyjnych w Polsce zob. Smereka 1980: 104–147.

³ W cytatach z materiału źródłowego stosujemy pisownię oryginalną, często różną od współczesnej normy ortograficznej i interpunkcyjnej. Wszystkie wyróżnienia pogrubioną czcionką – A.S.-M.

⁴ Pierwsza część hymnu zwana *Trishagionem* ma rodowód starożytny – śpiewana jest w wielu Kościołach chrześcijańskich przynajmniej od V w. (Nadolski 2006: 1631).

⁵ Więcej na temat aspektu strukturalnego nabożeństwa zob. Sieradzka-Mruk 2015.

Aby podkreślić wspomnianą analogię, stosuje się wyrażenia porównawcze ze spójnikiem *jak*, partykuły (modulanty) *także, też, również*, przysłówki *podobnie, tak samo* oraz powtórzenia i paralelizmy składniowe, jak w następujących przykładach:

Weronika [...] zrobiła tak, jak jej kazało serce [...] Józef i Wiktoria [Ulmowie] czynili **podobnie**. Pomagali, jak mogli [...] (Szulikowska 2023: 53).

Co czuleś wtedy, Jezu, gdy na miejscu kaźni zdarto z Ciebie szaty [...] Co przeżywały liczne ofiary więzień i obozów, którym przed torturami zdzierano ubrania? [...] Obnażeni przed zagazowaniem w komorach? Co przeżywał Ojciec Maksymilian odarty z pasiaka przed wepchnięciem do głodowego bunkra (Żołnierczyk 1994: 235).

Mój Syn przyjmuje krzyż [...]. Moje ukraińskie dzieci **także** podjęły trud wojny, ból cierpienia, ran i śmierci, krzyż obrony swojej ojczyzny. Moje polskie dzieci, wy **też** przyjmujecie trud pomocy waszym braciom i siostram w potrzebie (Pelc 2022).

Wydaje się, że Mój Syn już się nie podniesie. Ale to jeszcze nie koniec. Wydaje się, że naród ukraiński już się nie podniesie. Ale to jeszcze nie koniec (Pelc 2022)⁶.

Wśród powtórzeń występują też tak zwane anafory i epifory, czyli zaczynanie lub kończenie kolejnych segmentów wypowiedzi od tego samego wyrazu czy grupy wyrazowej.

Jak już wspomniano, w najdawniejszym tekście z XVIII w., a także niektórych późniejszych fragmentach, wojna i klęski żywiołowe są ujmowane łącznie i traktowane jak kara boska:

Uważamy tu: iako wszystkie stworzenia powstały [...]. Czego iedyna przyczyna są grzechy nasze, żeśmy te stworzenia Boskie potrzebowali na zle i do grzechu (Obchody XVI 1789: 259).

W dalszej części autor kreatywnie próbuje dopasować różne klęski do konkretnych grzechów:

Słońce iest przeciw nam, bo do złości naszey przyświecać musiało. Powietrze iest przeciw nam, żeśmy to [...] poządliwościami, łajaniem, kłátwami [...] bluźnierstwý [...] napelniali. [...] Woda i ogień iest przeciw nam żeśmy tak żarliwi i gorliwi do złego, a oziębli i leniwi do dobrego. [...] Jeśli ale się ze Serdeczną skrucą do Boga nawrócimy, on nas zaś na łaskę przyimie i pokóy mieć będziemy (Obchody XVI 1789: 259).

Wojny jednakże nie próbuje się tu przyporządkować do konkretnego grzechu i niejako wbrew tytułowi tego tekstu wzmianka o wojnie występuje tylko w modlitwie na zakończenie:

[...] **poiednay wszystkie Chresianskie Potentataty, a w pokoiu S. zachoway.** [...] Poćiesz i poratuy wszystkich zasmuconych, utrapionych, ubogich i potrzebnych. [...] Pomnoż łaski Twoje [...], żebyś nas od tey N. **kary** wybawić [...] raczył (Obchody XVI 1789: 276).

Zauważmy, że cytowany tekst został wydany w raczej niespokojnych czasach. O rewolucji francuskiej, która wybuchła w roku wydania, autor być może jeszcze nie słyszał, ale na pewno miał świeżo w pamięci na przykład konfederację barską

⁶ Przy tekstach pochodzących z internetu nie podajemy numerów stron.

i I rozbiór Polski. Mimo to nie wspomina o konkretnych wydarzeniach historycznych, ujmując wojnę ogólnie jak rodzaj żywiołu, na który nie mamy wpływu.

Jak wspomniano, w najstarszym tekście ofiary wymienionych klęsk są zarazem ich przyczyną, można powiedzieć, że są same sobie winne, takie akcenty pojawiają się niekiedy później, nawet jeszcze w pojedynczym tekście z okresu II wojny światowej:

Polecamy Panu duchowe pogłębienie płytkich, powierzchownych i bezmyślnych kobiet [...]. One wychować mają [...] przyszłe pokolenie. Lęk zbiera, by Ojczyźnie nie przygotowały takich ludzi, za których by znów **kara** spadła na cały naród! (Korytko 1980: 415).

Prośmy Go o cnotę czystości dla narodu [...] zwłaszcza zaś o ustanie plagi rozwodów w Polsce, tego ciężkiego przestępstwa, za które nas Bóg tak **karać** musiał (Korytko 1980: 415).

Jednakże w tekstach z okresu I i II wojny, a tym bardziej w późniejszych, na ogół mowa o niewinnych ofiarach, które cierpią jak Chrystus. W drodze krzyżowej z okresu I wojny światowej pojawiają się wręcz akcenty romantycznego mesjanizmu:

[...] przed oczyma mej duszy staje cała Ojczyzna moja, Polska [...] krwawą i krzyżową drogą idącą przez wieki. I na nią wrogowie Twoi straszny wydali wyrok, [...] niszcząc wiarę, mowę, język i obyczaj ojczysty, pozbawiając Europę, Kościół i cywilizację, właściwego przedmurza [...] (Bandurski 1980: 565).

Zatem pojawia się tu znany motyw: Polska przedmurzem chrześcijaństwa.

I rozpoczęła przy Tobie i z Tobą krzyżową drogę [...]
„i krzyż lat wielu, wlokąc krwawym śladem,
była wśród świata anielskim przykładem,
aż nie wywalczy straszną walką w grobie
Wyższego w ludziach pojęcia o Tobie,
więcej miłości i więcej braterstwa” (Bandurski 1980: 565).

Jest to cytat z Zygmunta Krasińskiego *Psalmsów przyszłości*, w tekście tym mamy też inne przytoczenia z utworów Adama Mickiewicza i Juliusza Słowackiego. Polska nie tylko cierpi jak Chrystus, ale ma zbawczą misję jak Chrystus.

W innym fragmencie autor tej drogi krzyżowej wraca jednak do koncepcji kary boskiej:

Tak i z moim Narodem. Musiał wielką zgrzeszyć pychą, dumą, butą i wyniosłością, kiedyś go Panie tak poniżył i nędznie rozprószył... kiedyś pozwolił mu tak straszliwie upaść! (Bandurski 1980: 570).

Mesjanizm w późniejszym okresie zanika, ale utrzymuje się zestawienie ofiar wojny z Chrystusem, co – jak powiedzieliśmy – jest charakterystyczne dla gatunku drogi krzyżowej. Ks. Henryk Haduch wkrótce po zakończeniu I wojny światowej najwyraźniej już dystansuje się wobec koncepcji mesjanizmu:

My Polacy szczególniejszym sposobem schodzimy przez dzieje nasze w tajemnice Drogi Krzyżowej; a w tem jest nasza największa pociecha, że jak dla Chrystusa, tak i dla nas nie kończy się ona na grobie, ale wiedzie do życia, do chwalebnego zmartwychwstania.

Nie myślimy jednak przeprowadzać analogii między Męką Chrystusa a męką naszego narodu, analogii bowiem няма w ścisłym tego słowa znaczeniu; jest tylko cierpienie [...] (Haduch 1921: 9).

Zabici w czasie II wojny światowej często nazywani są uwznioślającym określeniem *męczennicy* (Święci 2013; Żołnierczyk 1994: 231; Oświęcim 1994: 264):

Za nim poszli inni: święci bracia polscy męczennicy, obrońcy jedności między narodami, **męczennicy obozów koncentracyjnych i systemów totalitarnych** (Święci 2013).

Warto zastanowić się z kolei, jak się mówi o sprawcach nieszczęścia, skoro nie są nimi już same ofiary. Jeśli jest mowa o Niemcach lub Rosjanach czasu II wojny światowej, to często nazywa się ich określeniami wartościującymi *żołdacy, kaci, oprawcy, sadyści* (Trombala 1980: 247; Patriotyczna 2016: 25; Żołnierczyk 1994: 232), czyli mówi się tak samo jak o żołnierzach, którzy ukrzyżowali Chrystusa:

Uchroni nasz naród od głodu, moru, ognia i wojny, daj łaskę upamiętania **katom**, którzy przybili go do sromotnego krzyża niewoli (Trombala 1980: 247).

Niekiedy używa się też określeń neutralnych: *niemieccy żandarmi, esesmani, oficerowie NKWD* (np. Szulikowska 2023: 60, Żołnierczyk 1994: 233; Patriotyczna 2016: 35).

Co ciekawe, autorzy dróg krzyżowych poświęconych wojnie w Ukrainie są bardziej ostrożni we wskazywaniu sprawców:

Człowiek skazał z pychy Jezusa. Taka sama pycha skazała na tułaczkę, śmierć i strach Ukraińców (Sprysak 2022).

Tak naprawdę wyrokiem jednego człowieka zostałeś Jezu skazany na śmierć. Podobnie Ukraina z woli jednego człowieka została skazana na mękę, na wojnę, na śmierć. I ten jeden człowiek, podobnie jak Piłat, szuka wykrętnych wymówek i usprawiedliwień dla swojej decyzji, ale nic nie jest w stanie usprawiedliwić wojny, usprawiedliwić tego wyroku (Stolarek 2022/2024).

Mamy zatem metonimię: *pycha skazała [...] na śmierć* oraz deskrypcję określoną: *ten jeden człowiek*, bez wymieniania nazwiska. Tu oczywiście wyraźnie chodzi o Władimira Putina. Ale nie ma tu oskarżenia Rosjan jako narodu.

Natomiast osoby, które z danym nieszczęściem walczą, utożsamiane są z postaciami biblijnymi: Jezusem, Maryją, Szymonem z Cyreny, Weroniką:

Ukraińscy żołnierze, wraz ze swoim Prezydentem, **podjęli krzyż** obrony swojej Ojczyzny, stając się tarczą obronną dla całego narodu, a zwłaszcza dla dzieci i ich matek (Stolarek 2022/2024).

Twoje martwe ciało, zdjęte z krzyża spoczęło **w ramionach** kochającej Cię Matki. Ileż ciał żołnierzy ukraińskich i ludności cywilnej spoczywa **w twardych ramionach** gruzów zbombardowanych domów. Matko Najświętsza, weź **w swoje ramiona** ich wolne dusze [...] (Stolarek 2022/2024).

W tym miejscu trzeba uczynić ważne zastrzeżenie: walka w obronie ojczyzny jest wartościowana wysoko jako podjęcie krzyża, ale jednocześnie nienawiść do wroga jest traktowana w kategoriach grzechu, upadku pod krzyżem, czyli wartościowana negatywnie:

Nienawiść może zasłonić oczy naklejką chęci zemsty. [...] Tyle, że do niczego nie prowadzi. Przebaczyć nie znaczy zapomnieć. Ba mówić, że się zapomniało, gdy doszło do wielkich krzywd, to kłamstwo. Przebaczyć to znaczy nie czuć urazy bo miłość jest ponad tym (Sprysak 2022).

To zagadnienie wiąże się z kolei z aspektem pragmatycznym (illokucyjnym)⁷, w tym wypadku mianowicie ze wskazówkami dla uczestników nabożeństwa, co powinni robić w danej sytuacji. Po pierwsze, oczywiście należy się modlić i to zalecenie powtarza się w praktycznie każdym badanym tekście. Jak już wspomniano, według starszych tekstów należy też w tej ciężkiej sytuacji pokutować. Powszechne jest również zalecenie, aby przebaczyć sprawcom i pomagać ofiarom.

Jeśli chodzi o pomoc, to niekiedy mowa jest o bardzo konkretnych działaniach:

Wy, polskie kobiety, jesteście jak Weronika. Spieszycie nie tylko z ręcznikami, ale i kocami, ubraniami, posiłkami. [...] Potraficie hojnie nakarmić smacznym obiadem, dobrym słowem, życzliwym gestem (Pelc 2022).

Wielu pomaga. Nawet w małych mieszkaniach pojawiają się rodziny Ukraińskie. W drugim jest Chrystus. Morze darów, tłum darczyńców. To buduje. Szymon [Cyrenejczyk] był przymuszony. My też – informacją z wojny (Sprysak 2022).

Zatem jeśli chodzi o potencjał illokucyjny, mamy do czynienia z wieloma dyrektywnymi aktami mowy, ale rozmaicie realizowanymi. Możemy przeanalizować, jak się formułuje dyrektywy. Najbardziej oczywiste jest użycie trybu rozkazującego:

Moje dzieci, **pocieszajcie, pocieszajcie** naród ukraiński (Iz 40,1). Swoją pomocą, modlitwą i przyjaźnią **pomóżcie** im dźwignąć się z lęku i rozpacz (Pelc 2022).

Używa się także słownictwa normatywnego typu *trzeba, należy, wymaga, powinno się* oraz słownictwa wartościującego, np. *warto*:

Jezus wiedział, że tak **trzeba**. Za naszą wschodnią granicą wiedzą, że tak **trzeba**. **Trzeba** bronić Ojczyzny. Krzyż wojny może budzić wstręt nienawiści do drugiego. Taka nienawiść trwa długo i nie buduje. Trudno jest wybaczać, ale **warto** dźwignąć ten krzyż. Panie ocal mnie przed nienawiścią (Sprysak 2022).

Dyrektywność może być też wyrażona *implicite*, czyli przez pośrednie akty mowy, jak pochwała czy obietnica. Cytowaliśmy przedtem pochwałę kobiet polskich, porównanych do Weroniki. Teraz zaprezentujemy komisywny akt mowy, czyli obietnicę:

Znam i widzę wasze bezinteresowne zaangażowanie i modlitwy. Zapewniam Was, nie pozostaniecie bez nagrody. [...] wasza nagroda wielka będzie w niebie, bo podaliście kubek świeżej wody do picia potrzebującym (Mt 10,42) (Pelc 2022).

Również wyrażenia ekspresywne mogą w pośrednim akcie mowy skłaniać do określonych działań lub do nich zniechęcać. Jest to jednak zbyt rozbudowane zagadnienie, żeby je poruszać w tym krótkim szkicu.

⁷ Opieramy się na znanej klasyfikacji aktów mowy Johna R. Searle'a (1976: 1-23).

Nie jest możliwe omówienie potencjału illokucyjnego badanych tekstów w całości⁸, ale trzeba też wspomnieć o celu, który polega na upamiętnianiu ofiar wojny⁹, celu realizowanym na ogół w pośrednich aktach mowy:

Wspominamy cmentarze Polaków poza granicami Ojczyzny: Katyń, Monte Cassino i Bolo-
nia, Loretto, Tobruk i Narwik. [...] Naucz nas szanować cmentarze i kochać polską historię
(Ojczyzna 2003/2022: 102).

Pod tą kapliczką kobiety chowały powstańców, których ciała leżały w pobliskiej ulicy. By po
wojnie ekshumować je i przenieść na cmentarz. **Rzadko kiedy ktoś teraz pamięta o dziejach
kamienicy.** Tylko stare już wnuczki tamtych kobiet kładą kwiaty pod kapliczką i w maju
odmawiają Litanię. Spójrz, Panie w swym trzecim upadku na nasze dzieje i wybac nam
wszystkie odejścia od Ciebie, a katom też daj nawrócenie! (o Krzyżach 2013).

W ostatnim przykładzie zapomnienie o dziejach narodu jest zatem trakto-
wane jako trzeci upadek pod krzyżem.

Podsumowując, można zauważyć, że w zachowanym materiale, który może
oczywiście być niekompletny, wojny dotyczy tylko jeden tekst XVIII-wieczny,
nie ma na ten temat żadnego tekstu XIX-wiecznego, natomiast w XX i XXI w. licz-
ba tekstów poruszających tę problematykę stale rośnie w miarę upływu czasu.

Nowsze teksty, poczynawszy od I wojny światowej, częściej mówią o konkret-
nych wydarzeniach historycznych. Wojna stopniowo przestaje być uważana za
karę boską, a jest traktowana raczej jako wezwanie do działania, niekiedy do
bardzo konkretnej pomocy poszkodowanym, co widać szczególnie w tekstach
poświęconych wojnie w Ukrainie. Współczesne teksty o II wojnie światowej słu-
żą też upamiętnianiu ofiar. Wydaje się, że szczególnie po soborze watykańskim
II w pewnym stopniu następuje przesuwanie uwagi z wydarzeń pasywnych na
problemy współczesności¹⁰.

Można postawić pytanie: dlaczego dawne teksty nie mówiły o konkretnych
wydarzeniach historycznych? Przykładowo: ks. Karol Antoniewicz (1807–1852),
o którym wiemy, że brał udział w powstaniu listopadowym, nic o tym nie wspo-
mina w swojej drodze krzyżowej. Nie wspomina też o rabacji galicyjskiej, której
był świadkiem, ani o epidemii cholery, w której stracił bliskich (Jasińska-Wojt-
kowska, Oleszczuk 1989: 669–670). Dopiero I wojna światowa stała się swego
rodzaju cezurą i w tekstach dróg krzyżowych zaczynają się pojawiać pierwsze
wzmianki o niej (Bandurski 1994; Haduch 1921)¹¹.

Przyczyn zapewne jest kilka. Część tekstów mogła się nie zachować, jeśli się
zdezaktualizowały, zwłaszcza jeśli nie były publikowane. Ponadto pod zabora-
mi raczej nie mogły zostać wydane teksty dotyczące aktualnych działań zbroj-
nych ze względu na cenzurę. Co może istotniejsze, do soboru watykańskiego

⁸ Więcej na temat aktów mowy w drodze krzyżowej zob. Sieradzka-Mruk 2020.

⁹ Należałoby ten akt uznać za pośredni między asertywnym a dyrektywnym.

¹⁰ Potwierdzają to inne moje badania nad tym nabożeństwem, m.in. dotyczące nazw uczuć czy
leksyki związanej z grzechem (Sieradzka-Mruk 2016).

¹¹ Na temat wpływu I wojny światowej na ewolucję tego nabożeństwa zob. Sieradzka-Mruk 2019.

II nabożeństwo to miało charakter bardzo tradycyjny, chętnie powielano sprawdzone ujęcia, przedrukowywano i parafrazowano dawne teksty, zatem nie poruszano aktualnych problemów, po soborze natomiast nastąpiły pod tym względem poważne zmiany. Przede wszystkim zwiększyła się liczba odrębnych tekstów, nie będących przeróbkami dawnych nabożeństw. Obecnie zmiany te przybierają na sile dzięki swobodzie publikacji i ogromnej łatwości rozpowszechniania tekstów przez internet.

Współczesne nabożeństwo bardzo żywo reaguje na wszystkie istotne wydarzenia i tendencje. Będzie więc kiedyś cennym źródłem dla historyków, ale też będzie można zaobserwować zmiany w obrazie świata, również językowym. Twórcy tekstów tego nabożeństwa mają ambicje towarzyszenia współczesnemu człowiekowi w trudnych doświadczeniach, interpretowania ich i dodawania otuchy, jak możemy zobaczyć w zakończeniu *Drogi krzyżowej z uchodźcami*:

Wszelkie zło przeminie. W ciszy i ofiarnej pracy wy również oczekujcie wiosny Zmartwychwstania. Choć teraz sytuacja wygląda źle – nie bójcie się, Ja Jestem z wami aż do skończenia świata (Pelc 2022).

Impuls do dynamicznych zmian nabożeństwa z pewnością dało soborowe hasło *aggiornamento*¹², czyli ‘aktualizacja, dostosowanie Kościoła do nowych czasów’, ale też można te zjawiska wiązać z tendencjami obecnymi w nurcie tzw. nowej ewangelizacji¹³, a także z dowartościowaniem oryginalności i kreatywności widocznym we współczesnej kulturze.

Źródła

- Antoniewicz K., 1849¹⁴/1923, *Droga krzyżowa. Siedm (sic!) uwag o siedmiu boleściach N.P. Marji. Kwiateczki misyjne. Przez krzyż do nieba. Wianek krzyżowy*, Kraków: Wydawnictwo Księży Jezuitów.
- Bandurski W., 1980, *Droga krzyżowa (z okresu pierwszej wojny światowej)*, w: W. Smereka (red.), *Drogi krzyżowe. Rys historyczny i teksty (studium pasyjne)*, Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne, s. 564–578.
- Haduch H., 1921, *Śladami Chrystusa. Krótkie rozmyślenia na temat drogi krzyżowej*, Kraków: Wydawnictwo Księży Jezuitów.
- Korytko M., 1980, *Droga krzyżowa Polaków na uchodźstwie (w czasie okupacji hitlerowskiej)*, w: W. Smereka (red.), *Drogi krzyżowe. Rys historyczny i teksty (studium pasyjne)*, Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne, s. 414–416.
- o Krzyżach 2013 – *Droga Krzyżowa o Krzyżach i Kapliczkach przydrożnych*, 2013, www.dominikanie.com (dostęp: 15.03.2013).

¹² O soborze watykańskim II zob. m.in. O'Malley 2011: 58; Wenzel 2006: 220.

¹³ Jest to ewangelizacja skierowana do ludzi ochrzczonych, którzy utracili żywy kontakt z wiarą (Zajac 2010: 14).

¹⁴ Według Władysława Smereki pierwodruk tekstu ks. K. Antoniewicza pochodzi z 1849 r. (Smereka 1980: 123).

- Obchody XVI 1789 — *Obchody XVI. W czas Potrzeby i kary powszechnej, jako to głodu Ognia, wojny, złego powietrza, Suszy Niepogody i inney iakiey kolwiek potrzeby*, [1789], w: *Obchody Drogi Krzyża*, brw., bmw. [Namysłów?], s. 257–277¹⁵.
- Ojczyzna 2003/2022 — Staniek E., 2003/2022, *Modlitwa za Ojczyznę*, w: E. Staniek, *Król królów. Drogi krzyżowe*, Kraków: Dom Wydawniczy Rafael, s. 85–103.
- Oświęcim 1994 — Boniecki A., 1994, *Droga ku doskonałej miłości męczenników z Oświęcimia*, w: J.J. Kopeć (red.), *Droga krzyżowa. Duchowość nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów polskich*, Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, s. 264–267.
- Patriotyczna 2016 — Ożóg P., Walicki B. (oprac.), 2016, *Patriotyczna Droga Krzyżowa Małego Katynia Ziemi Rzeszowskiej*, Sokołów Małopolski: Miejska i Gminna Biblioteka Publiczna w Sokołowie Małopolskim.
- Pelc K., 2022, *Droga Krzyżowa z uchodźcami*, <https://michalici.pl/arttykul/droga-krzyzowa-z-uchodzcamy> (dostęp: 7.04.2022).
- Sprysak G., 2022, *Droga krzyżowa z prośbą o pokój*, <https://michalici.pl/arttykul/droga-krzyzowa-z-prosba-o-pokoy> (dostęp: 8.03.2024).
- Stolarek E., 2022/2024, *Droga Krzyżowa w intencji pokoju na Ukrainie*, <https://loreto.pl/droga-krzyzowa-za-ukrainie/> (dostęp: 8.03.2024).
- Szulikowska M.E., 2023, *Droga krzyżowa z rodziną Ulmów*, w: *Rodzina Ulmów. Droga ku świętości*, Kraków: Dom Wydawniczy Rafael, s. 45–62.
- Święci 2013 — *Droga Krzyżowa „Z polskimi Świętymi”*, 2013, www.dominikanie.com (dostęp: 15.03.2013).
- Trombala F., 1980, *Droga krzyżowa (podczas drugiej wojny światowej)*, w: W. Smereka (red.), *Drogi krzyżowe. Rys historyczny i teksty (studium pasyjne)*, Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne, s. 247–248.
- Żołnierczyk F., 1994, *Z ojcem Maksymilianem śladami męki Jezusowej*, w: J.J. Kopeć (red.), *Droga krzyżowa. Duchowość nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów polskich*, Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, s. 231–237.

Literatura

- Bartmiński J., Niebrzegowska-Bartmińska S., 2009, *Tekstologia*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Czachur W., 2020, *Lingwistyka dyskursu jako integrujący program badawczy*, Wrocław: Oficyna Wydawnicza Atut. <https://doi.org/10.23817/2020.lingdyk>
- Dyrektorium 2003 — Kongregacja ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, 2003, *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania*, Poznań: Pallottinum.

¹⁵ Bardzo często, szczególnie w starszych modlitewnikach, pomijano datę wydania (czasami także miejsce, nazwę wydawnictwa lub inne dane). Zwykle można jednak ustalić przybliżoną datę na podstawie zamieszczonej w modlitewniku tablicy świąt ruchomych albo daty imprimatur.

- Gajda S., 2001, *Gatunkowe wzorce wypowiedzi*, w: J. Bartmiński (red.), *Współczesny język polski*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 255–268.
- Jasińska-Wojtkowska M., Oleszczuk E., 1989, *Antoniewicz Karol Bołoz*, w: F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 1, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, s. 669–670.
- Kopeć J.J., 1994, *Wstęp*, w: J.J. Kopeć (red.), *Droga krzyżowa. Duchowość nabożeństwa i antologia współczesnych tekstów polskich*, Niepokalanów: Wydawnictwo Ojców Franciszkanów, s. 7–35.
- Labocha J., 2008, *Tekst, wypowiedź, dyskurs w procesie komunikacji językowej*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Nadolski B., 2006, *Trishagion*, w: B. Nadolski, *Leksykon liturgii*, Poznań: Pallottinum, s. 1631.
- Ostaszewska D., 2008, *Genologia lingwistyczna jako subdyscyplina współczesnego językoznawstwa*, w: D. Ostaszewska, R. Cudak (red.), *Polska genologia lingwistyczna*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 11–39.
- O'Malley J.W., 2011, *Co się zdarzyło podczas Soboru Watykańskiego Drugiego*, przekł. A. Wojtasik, Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Przyczyna W., Drabik B., 2022, *Wojna w Ukrainie w wypowiedziach Kościołów chrześcijańskich w Polsce. Ujęcie lingwistyczno-retoryczne*, w: M. Cybulski, J. Jęczeń, M. Mocarz-Kleindienst, M. Widel-Ignaszczak (red.), *Język – media – religia. Konteksty Europy środkowo-wschodniej*, Tarnów: Biblos, s. 7–26. <https://doi.org/10.48292/2022-Przyczyna-JMRKESW-Drabik-Przyczyna>
- Searle J.R., 1976, *A Classification of Illocutionary Acts*, „*Language in Society*”, t. 5 (1), s. 1–23.
- Sieradzka-Mruk A., 2012, *Zasada analogii w homiliach kierowanych do odbiorcy dziecięcego*, „*Stylistyka*”, t. 21, s. 335–345.
- Sieradzka-Mruk A., 2015, *Przemiany schematu kompozycyjnego drogi krzyżowej w XX wieku*, w: R. Dźwigoł, I. Steczko (red.), *Dialog z tradycją. Język, komunikacja, kultura*, t. 4, Kraków: Collegium Columbinum, s. 339–352.
- Sieradzka-Mruk A., 2016, *„Radość i nadzieja, smutek i trwoga” w nabożeństwie drogi krzyżowej. Wybrane aspekty ewolucji dyskursu religijnego w XX wieku na przykładzie leksyki dotyczącej uczuć*, Kraków: Księgarnia Akademicka.
- Sieradzka-Mruk A., 2019, *Nowe czasy – nowe nabożeństwo. Język drogi krzyżowej u progu niepodległości na przykładzie tekstów ks. Henryka Haducha i Kazimierza Kiersnowskiego*, w: R. Przybylska, B. Batko-Tokarz, S. Przeczek-Kisielak (red.), *Niepodległa wobec języka polskiego*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, s. 327–338.
- Sieradzka-Mruk A., 2020, *Przemiany nabożeństwa drogi krzyżowej w XX wieku w świetle teorii aktów mowy (wybrane aspekty)*, „*Roczniki Humanistyczne*”, t. 68, z. 6, s. 183–198. <https://doi.org/10.18290/rh20686-11>
- Smereka W., 1980, *Rys historyczny*, w: W. Smereka (red.), *Studium pasyjne. Rys historyczny i teksty drogi krzyżowej*, Kraków: Polskie Towarzystwo Teologiczne, s. 19–67.

- Wenzel K., 2006, *Mała historia Soboru Watykańskiego II*, Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Witosz B., 2005, *Genologia lingwistyczna. Zarys problematyki*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Witosz B., 2009, *Dyskurs i stylistyka*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Wojtak M., 2004, *Styl religijny w perspektywie genologicznej*, w: S. Mikołajczak, T. Węclawski (red.), *Język religijny dawniej i dziś*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie Studia Polonistyczne, s. 104–113.
- Wojtak M., 2011, *Współczesne modlitewniki w oczach językoznawcy. Studium genologiczne*, Tarnów: Biblos.
- Wojtak M., 2019, *Wprowadzenie do genologii*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Zajac M., 2010, *Nowa ewangelizacja*, w: E. Gigilewicz i in. (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 14, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, s. 14.